

CURSUL 1

ASPECTE GENERALE PRIVIND STUDIAREA CONCEPTULUI DE INTEGRARE EUROPEANĂ

1.1. Definiții și delimitări conceptuale

Potrivit Dicționarului explicativ al limbii române, prin integrare se înțelege „acțiunea de a include, a îngloba, a încorpora, a armoniza într-un tot”, termenul provenind din francezul *intégrer* și latinescul *integrare*.¹

Plecând de la definiția din dicționar, conceptul de integrare europeană poate fi descris ca fiind un proces prin care statele europene au urmărit și dezvoltat forme strânse de cooperare, mai întâi în plan economic, și mai apoi în plan politic, urmând ca pe parcursul trecerii timpului cooperarea să fie extinsă și la alte domenii. Totodată, integrarea europeană poate fi înțeleasă nu numai ca proces, ci și ca un obiectiv al statelor europene, scopul final fiind asigurarea păcii, stabilității și prosperității în Europa².

În ceea ce privește cele două dimensiuni conceptuale ale noțiunii de integrare europeană, Ernst Haas – considerat a fi un pionier al studiilor privind integrarea europeană – arăta că integrarea economică, pentru a fi relevantă în evoluția unei comunități, trebuie să aibă o serie de caracteristici, cum ar fi: acord pentru eliminarea treptată, dar completă a tarifelor, cotelor și controalelor valutare

¹ *DEX – Dicționarul explicativ al limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Ediția a II-a revăzută, București: Univers Enciclopedic Gold, 2012, p. 513

² *The Oxford Encyclopedia of EU Law* –

<https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law-oeul/law-oeul-e102>

asupra comerțului dintre țările membre; renunțarea la dreptul de a restabili restricțiile comerciale în mod unilateral pe durata acordului, indiferent de dificultățile care pot apărea; acțiune comună pentru rezolvarea problemelor rezultate din înlăturarea barierelor comerciale din cadrul comunității respective și pentru promovarea utilizării mai eficiente a resurselor zonei; un anumit grad de armonizare a politicilor monetare și fiscale; circulația liberă a capitalurilor și a forței de muncă. Dar integrarea economică, oricât ar fi de bine definită – a subliniat E. Hass – are la bază o motivație politică și generează frecvent consecințe politice. Astfel, integrarea politică poate fi înțeleasă ca un proces prin care actorii statali cu caracteristici naționale distincte sunt convinși să-și schimbe activitățile politice și să-și îndrepte așteptările către un nou centru, ale cărui instituții posedă sau revendică o oarecare jurisdicție asupra politicilor naționale.³

Prin raportare la definițiile și conceptele-cheie ale noțiunii de integrare europeană prezentate mai sus, este evident că aceasta poate fi studiată dintr-o varietate de perspective disciplinare și interdisciplinare, atât în domeniul științelor sociale, cât și în domeniul științelor umaniste. În consecință, urmare a exigențelor metodologice specifice fiecărui domeniu în parte, integrarea europeană este abordată în mod diferit de către juriști, economiști, filosofi, sociologi, psihologi și, nu în ultimul rând, de către istorici.

1.2. Analiza procesului de integrare europeană prin prisma evoluției sale istorice

Trecând în revistă istoriografia integrării europene, se poate constata că majoritatea lucrărilor de specialitate abordează fenomenul începând cu perioada imediat următoare celui de-al Doilea Război

³ Ernst B. Haas, *The uniting of Europe: political, social, and economical forces (1950-1957)*, University of Notre Dame Press, 1958, pp. 12-16.

Mondial, cu accent pe instituirea Comunităților Europene și evoluția acestora către Uniunea Europeană de astăzi⁴.

Există însă și o serie de lucrări care susțin că noțiunea de integrare europeană își are rădăcinile într-un trecut mult mai îndepărtat – deseori care se întinde până în Evul Mediu sau chiar până în Antichitate – focalizându-se pe ceea ce este numit generic „ideea europeană” și modul în care aceasta s-a dezvoltat de-a lungul secolelor⁵.

Chiar dacă există unele diferențe de abordare, aceste lucrări converg către laitmotivul că ideea europeană are ca bază moștenirea comună a antichității greco-romane, iar proiectele cu relevanță comunitară de mai târziu au apărut ca urmare a evoluțiilor înregistrate de-a lungul timpului în spațiul geografic și cultural comun numit Europa.

În acest context, se impune o retrospectivă asupra apariției și evoluției ideii de unitate în spațiul european, relevantă pentru acest demers fiind viziunea istoricului Jean-Baptiste Duroselle care considera că de-a lungul secolelor au fost încercate patru tipuri de proiecte cu relevanță comunitară, și anume: unitatea prin forță, unitatea după un principiu, unitatea în diversitate și unitatea prin acord reciproc, acestea întrepătrundându-se pe alocuri.⁶

⁴ Exemple în acest sens: John Gillingham, *Coal, Steel, and the Rebirth of Europe, 1945–1955. The Germans and French from Ruhr Conflict to Economic Community*, Cambridge University Press, 1991; Mark Gilbert, *European integration: A concise history*, Editor Rowman & Littlefield, 2012; Ivan Berend, *The History of European Integration. A new perspective*, New York: Routledge, 2016.

⁵ Spre exemplu lucrarea editată de Anthony Pagden, *The Idea of Europe: From Antiquity to the European Union*, Cambridge University Press, 2002.

⁶ Jean-Baptiste Duroselle, *Europe as a historical concept*, in Charles Grove Haines (Editor), *European Integration*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1957, p. 11.

1.3. Abordări teoretice ale integrării europene

În decursul timpului au apărut mai multe teorii care încearcă să explice procesul de integrare europeană și rezultatul său final, respectiv crearea Uniunii Europene și modul în care aceasta funcționează, toate aceste abordări teoretice fiind grupate și definite generic în literatura de specialitate ca „teoria integrării europene”.

Urmărind să definească teoria integrării europene, Thomas Diez și Antje Wiener au încercat mai întâi o clarificare a înțelesului noțiunilor de „integrare” și „teorie” (asupra cărora nu există un consens academic și sunt definite diferit în funcție de domeniul de studiu), fapt care le-a permis să aprecieze teoria integrării europene ca fiind domeniul de reflecție sistematică asupra procesului de intensificare a cooperării politice în Europa și dezvoltarea instituțiilor politice comune, precum și asupra rezultatului acestuia. De asemenea, este inclusă și teoretizarea schimbării construcțiilor de identități și interese ale actorilor sociali în contextul acestui proces. O dată cu definirea teoriei integrării europene, cei doi autori au creionat și o imagine de ansamblu asupra dezvoltării acesteia plasând abordările teoretice în contextul lor disciplinar istoric, fiind identificate trei faze de dezvoltare: explicativă, analitică și constructivă, lăsându-se totodată deschisă calea către apariția unor noi tendințe și abordări în teoretizarea integrării europene.⁷

Analizând literatura de specialitate se poate schița un cadru al teoriilor privind integrarea europeană, putând fi amintite unele teorii devenite deja clasice precum federalismul, funcționalismul, neo-funcționalismul, inter-guvernamentalismul, dar și teorii mai recente cum ar fi instituționalismul sau constructivismul social⁸.

⁷ Thomas Diez și Antje Wiener, *Introducing the Mosaic of Integration Theory*, in KFG Working Paper Series, No. 88/2018, pp. 7, 10-11.

⁸ Printre lucrările pe această temă pot fi amintite: James A. Caporaso and John T.S. Keeler, *The European Community and Regional Integration Theory* (1993) –

Federalismul reprezintă o concepție filosofică, dar și o acțiune politico-juridică în vederea grupării mai multor state într-o federație. Pentru mulți teoreticieni, federalismul european apare mai degrabă ca un „proiect politic” decât ca un veritabil curent teoretic, asta deși în istoria europeană din ultimele secole există unele lucrări importante de inspirație federalistă, printre autorii acestora putând fi amintiți Jeremy Bentham, Immanuel Kant, Victor Hugo, Richard Nikolaus von Coudenhove-Kalergi sau Aristide Briand⁹. Așa cum considera Michael Bruggess, în contextul Uniunii Europene de astăzi federalismul este înțeles ca „aplicarea principiilor federale la procesul de integrare europeană”, el distingând două variante diferite ale federalismului: una în viziunea lui Jean Monnet potrivit căruia scopul final al integrării politice este implicit și el ar fi realizat printr-o integrare graduală, și alta în viziunea lui Altiero Spinelli care își dorea să vadă Europa federalizată cât mai curând posibil.¹⁰

Funcționalismul este o abordare teoretică care a apărut în perioada interbelică ca o alternativă la viziunea federalistă privind organizarea sistemului internațional. Considerat a fi pionierul și teoreticianul principal al perspectivei funcționaliste în relațiile internaționale, David Mitrany a pledat pentru cooperarea internațională argumentând că „calea spre progres și prosperitate nu era una guvernamentală și politică, ci una a aranjamentelor

<http://aei.pitt.edu/id/eprint/7252>; Ben Rosamond, *Theories of European Integration*, Publisher Bloomsbury Academic, 2000; Stephen George, Ian Bache, *Politics in the European Union*, Oxford University Press, 2001; Helen Wallace, William Wallace and Mark A. Pollack (eds.), *Policy-Making in the European Union*, Fifth Edition, Oxford University Press, 2005; Mark A. Pollack, *Theorizing the European Union: International Organization, Domestic Polity, or Experiment in New Governance?* in *Annual Review of Political Science*, Volume 8/2005; Mette Eilstrup-Sangiovanni, *Debates on European integration: a reader*, Publisher: Palgrave Macmillan, 2006.

⁹ Pentru detalii a se vedea *infra* CURSUL 2

¹⁰ Michael Bruggess, *Federalism*, in Antje Wiener, Thomas Diez, *European Integration Theory*, Oxford University Press, 2009, pp. 34, 40-41.

economice, prin crearea de instituții internaționale funcționale pentru diferite sectoare de activitate”¹¹. Ideea lui David Mitrany privind organizarea funcțională a fost descrisă de Cornelia Navari ca fiind unul dintre „idealismele” perioadei interbelice, arătând că «funcționalismul a fost singurul „idealism” care a supraviețuit relativ nevătămat naționalismului, totalitarismului și politicii de appeasement și a fost o componentă conceptuală importantă în crearea numeroaselor organizații internaționale înființate după război (...) mai mult a fost una dintre puținele idei „idealiste” care au câștigat aprobarea „realistă” explicită»¹².

Neo-funcționalismul se remarcă între teoriile timpurii ale integrării europene fiind formulată pentru prima dată la sfârșitul anilor 1950 și începutul anilor 1960 de Ernst Haas, ca răspuns la înființarea Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului (C.E.C.O.) și mai târziu a Comunității Economice Europene (C.E.E.). Astfel, în lucrarea sa „The Uniting of Europe” din 1958, E. Haas arăta că integrarea este un proces care implică nu numai crearea de instituții regionale și extinderea treptată a rolului acestora, ci și transformarea așteptărilor și activităților actorilor participanți¹³. O altă figură importantă în moștenirea intelectuală a neo-funcționalismului a fost Leon Lindberg, care descria integrarea ca fiind «procesul prin care națiunile renunță la dorința și capacitatea de a conduce politici externe și interne independent una de cealaltă, căutând în schimb să ia decizii comune sau să delege procesul de luare a deciziilor unor noi organe centrale; și, de asemenea, procesul prin care actorii politici aflați în contexte distincte sunt convinși să-și schimbe

¹¹ Mihai Alexandrescu, *Funcționalismul și Sistemul Internațional (David Mitrany)*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2010, p. 172.

¹² Navari, Cornelia, David Mitrany and International Functionalism, in David Long, and Peter Wilson (eds.), *Thinkers of the Twenty Years' Crisis: Inter-War Idealism Reassessed*, Oxford University Press, 1995, p. 214.

¹³ Pentru definiția completă a se vedea *supra* nota 3.

așteptările și activitățile politice către un nou centru». ¹⁴ Prin prisma acestor definiții se poate spune că neo-funcționalismul este în principal o teorie despre dinamica integrării europene, concepția sa despre schimbare fiind încapsulată succint în noțiunea de *spillover* – un termen tehnic folosit pentru a descrie faptul că integrarea funcțională într-un anumit domeniu poate să conducă la integrare în alte domenii ¹⁵.

Ca abordare teoretică a studiului integrării europene, inter-guvernamentalismul a fost dezvoltat la mijlocul anilor 1960 ca urmare a așa-numitei crize „a scaunului gol” generate de Franța. În acest context, pornind de la premise realiste, Stanley Hoffmann a formulat premisele și ipotezele de bază ale inter-guvernamentalismului, în teoria sa acordând o atenție deosebită statului-națiune și a evidențiat convergența intereselor naționale și voința statelor de a coopera ca fiind esențiale pentru analiza integrării regionale ¹⁶. În aceeași ordine de idei, Alan Milward a susținut mai târziu că guvernele naționale ale statelor membre au fost actorii principali în procesul de integrare europeană și, în loc să fie slăbite de acesta, pe măsură ce o parte din suveranitatea lor a fost delegată Comunității Europene, au fost întărite de proces ¹⁷.

Inter-guvernamentalismul „clasic” a fost dezvoltat mai apoi într-un concept teoretic mai complex, de data aceasta din perspectivă liberală, teoria fiind inițiată de Andrew Moravcsik în cartea sa din

¹⁴ Leon N. Lindberg, *The Political Dynamics of European Economic Integration*, Stanford University Press, 1963, p. 6.

¹⁵ Arne Niemann, Philippe C. Schmitter, *Neofunctionalism*, in Antje Wiener, Thomas Diez, *European Integration Theory*, Oxford University Press, 2009, pp. 47-49.

¹⁶ Stanley Hoffmann, *Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the Case of Western Europe*, in *Daedalus*, Vol. 95, No. 3, Tradition and Change (Summer, 1966), p. 862.

¹⁷ Alan S. Milward, *The European Rescue of the Nation-state*, 2nd ed., Published by Routledge, 2000, pp. 3-4.